

Прыіца пра жука-чарназелку

Малады следчы па імені Локас адамкнуў дзвёры ў свой кабінет і адразу адчыніў фортку: у другім крыле будынка знаходзіўся ізялятар, ад чаго ў памяшканні не выводзіўся характэрны пах. Следчы Локас быў даволі высокі, светлавалосы, са звычайнімі абрысамі твару, уласцівымі ў паўночных раёнах: шэрымі вачыма, прымым носам і пухлымі губамі падлетка.

Ён выцягнуў з сейфа і пагартаў папку з чарговай справай, па якой апошнім часам разбіраўся, і ўрэшце папрасіў прывесці да сябе паддопытнага.

Неўзабаве таго ўвялі. Следчы Локас бачыў яго ўжо ў трэці раз і адзначыў, што знешні выгляд таго змяніўся не ў лепшы бок: пад вачыма зняволенага з'явіліся цёмныя кругі, а выцягнуты, гарбаносы твар схуднеў і завастрыўся. Паддопытны тым не менш не хаваў вочы і быў знешне даволі спакойны.

Следчы Локас паказаў зняволенаму куды сесці — урэшце той і сам ведаў гэта і сказаў неабходную фармальнасць:

— Вы — грамадзянін Крат? Так?

— Так.

— Як я вам ужо гаварыў раней, вы адвінава-
чваецца ў забойстве сваёй былой нарачонай і яе
сужыцеля, грамадзяніна іншай рэспублікі — таму
і затрыманыя. Вы прызнайцесь ў злачынстве? Рас-
кажыце, як усё было, і мы не будзем гуляць у схо-

ванкі, прызначым следчы эксперымент, аформім усё як ёсць і перададзім вашу справу ў суд. Ваша шчырае, чыстасардэчнае прызнанне аблегчыць вам ступень абвінавачвання.

Паддопытны Крат уважліва выслушаў следчага. Некалькі доўгіх секунд ён абдумваў адказ, а потым сказаў:

— Я па-свойму давяду вам як усё нібыта было, але заўважце — нібыта. Можа было, а можа і не. А наконт таго, што я забойца, то вам яшчэ трэба гэта даказаць.

— Дакажам, — сказаў следчы Локас.

— Старайцеся! — паддопытны Крат красамоўна паціснуў плячыма.

— Ну і як, па-вашаму, нібыта было? — праз паўзу спытаў следчы Локас.

Паддопытны ўсміхнуўся, нават з сарказмам.

— Вы, пэўна, ведаецце пра тое, што такое прамежкавы гаспадар? — нечакана спытаў ён.

Следчы Локас неўразумела ўзняў бровы.

— Тут пытанні задаю я, — удакладніў ён, але з ноткай здзіўлення.

— Згоды, згода.

— Урэшце, працягвайце. Што вы падразумяваеце пад тэрмінам прамежкавы гаспадар?

— Ёсць такая наўкука: біялогія. Дык вось адзін са шматлікіх яе раздзелаў сведчыць: паразіты не толькі прыстасаваліся выкарыстоўваць цела гаспадара як крыніцу харчавання і дабрабыту, але і авалодалі тэхнікай змены стэрэатыпа яго (цела) паводзін у сваіх карысных інтэрэсах.

— Ну і што? — спытаў следчы Локас.

— Дык вось цяпер паслушайце кароткую прытчу на канкрэтным, так бы мовіць, прыкладзе.

— А бліжэй да справы нельга? — пацікавіўся следчы.

— Куды ўжо бліжэй! Але слухайце ўважліва. Жыў-быў адзін ну, скажам, жук-чарнацёлка. Дарэчы, у нас (я маю на ўвазе нашу краіну) іх каля двацца-

ці відаў. Пэўна, і вы іх часта сустракалі, ды толькі не звярталі асаблівай увагі: пад якой-небудзь калодай, у склепе ці на агародзе. Такі чорны, бліскучы жук-рабацяга. Дык вось наш жук-чарнацёлка нарадзіўся і вырас у звычайнім для сябе асяроддзі. Ён рана пазбавіўся сваіх бацькоў і адразу стаў самастойным. Жыццё, між тым, не вельмі прывабная рэч, хоць той-сёй шчаслівец і сцвярджае, што самае галоўнае шчасце ў тым — каб ... быць. А калі наадварот?

— Што наадварот? — умяшаўся следчы Локас, — няшчасце ў тым, каб быць ці шчасце ў тым, каб не быць?

— Ваша пытанне не пазбаўлена сэнсу. Хоць, мяркую, тут — што пнём аб саву, што савой аб пень — адзін капыл. Але ж прасочым за нашым героем, жуком-чарнацёлкай. Ён быў рабацяга, кемлівы, старанны, у тэрмін клапаціўся, каб пераседзець небяспеку, не надта высоўваўся днём, каб не здзяўбала якая птушка, вось толькі не любіў вялікай вады. Аднойчы, па жыцці, ён сутыкнуўся з лічынкай, якую ён, шчыры ідэаліст, наблізіў да сябе, не ведаючы, што гэта лічынка чарвяка-валасаціка. Жук-чарнацёлка працягваў свае звычайныя заняткі, а ў гэты ж час у ім, у яго целе абудзілася іншае, драпежнае жыццё. Лічынка пачала паволі расці і развівацца, карыстаючыся жыццёвай энергіяй і сокамі свайго гаспадара. Часам жук-чарнацёлка цъмяна адчуваў пэўны дыскамфорт, неасэнсаваную трывогу, слабасць — якія ўсё павялічваліся, але працягваў ва ўсё большай колькасці здабываць ежу і больш адпачываць, каб аднаўляць сілы. Жук-чарнацёлка баяўся вады: гэта было закладзена ў ім генамі яго шматлікіх папярэднікаў. Вільгаць у якой зацені, раса на траве цалкам задавальнялі яго патрэбы. Але з часам нашага героя пачынала ўсё больш апанаўваць неасэнсаванае, цъмянае жаданне: знайсці вадаём. И вось жук-чарнацёлка, якога падганяў нейкі глы-

бока прыхаваны інстынкт, аднойчы адпраўляеца ў свой шлях. Шмат перашкод пераадольвае ён: небяспеку з боку птушак, у якіх самы моцны зрок, ямы і камяні, мінуе ногі людзей, колы машын і конскія капыты, якія ў любую хвіліну маглі яго пазбавіць жыцця, і ўрэшце дасягае вялікай вады. Жук замірае перад ёй у жахлівай трывозе. Нешта ў ім супраціўляеца таму, што павінна адбыцца, але ў той жа час нешта іншае ўнутры яго штурхает наперад. Адчуваючы гэты нецярплівы покліч, жук-чарнацёлка па сцябліне спускаецца на дно вадаёма: яму немагчыма без паветра, вада сціскае яго з усіх бакоў і з вышыні, але ён апантана паўзе ўніз, пакуль не дасягае дна. Смяротная туга раптам авалодвае ім. І вось тут з яго цела і выходзіць валасацік: да дваццаці пяці сантиметраў даўжынёй, тонкі, ж wavы. Ён у сваёй стыхіі і з лёгкасцю пакідае свайго прамежкавага часовага гаспадара. А жук-чарнацёлка, наўны працаголік, які ўсё сваё жыццё пражыў дзеля карысці ворага — а сразу гіне.

— Павучальная прыгтча, — сказаў следчы Локас. — Вы калісьці вучыліся на біялагічным факультэце? Прыгожа рассказалі. Ну і што з таго?

Паддопытны Крат змрочна зірнуў на яго.

— Часам адбываеца так, што неблагі, шчыры і няхітры чалавек ахвяруе сваім жыццём дзеля цынічнага падлюгі, нават не падазраючы пра гэта. Такімі ахвярамі, да слова, могуць быць не толькі жукі, жывёлы, але і людзі, і нават цэлыя народы. Урэшце, гэта мая думка, так бы мовіць, сваёй гадоўлі.

Абодва змоўклі. Следчы Локас злёгку пастукваў пальцамі па стале, абдумваючы пачутае.

— Я з цікавасцю вас праслушаў, і ў мяне дастатковая мазгоў, каб уехаць ва ўсю гэтую вашу алегорыю, — праз паўзу адзначыў ён. — А цяпер, вярнуўшыся ад жука да нашых баранаў, праслухайце маю версію таго, як усё адбылося, — давёў ён, —

і я маю дастаткова доказаў, што яна адзіная і сапраўдная.

Паддопытны Крат узнёў галаву і наструніўся.

— Дык вось, — працягваў следчы, — некалькі год таму вы пазнаёміліся з вашай нарачонай. Вы закахаліся ў яе. Але ў вас не было матэрыяльнай падставы, грошай, каб пачаць сумеснае жыццё. А між тым, мягка і непрыкметна ваша нявеста пачала схіляць вас, каб вы дастаткова забяспечылі сябе і яе: набылі тое, што маюць іншыя паспяховыя людзі: кватэру ў цэнтры горада, аўтамабіль, лецішча каля вады. Толькі вось як? І вы, які вельмі не любіць вялікай вады (так ці не?) — іду ў заклад, што так, — завербаваліся ў плаванне. Плаваючы далёка за мяжой, вы зараблялі неблагія на той час гроши. Прыкладна ў той жа час памерла ваша маці і вы, узяўшы кароткатэрміновы адпачынак, прадалі яе кватэру, і даволі выгадна. Частку грошай вы патрацілі на новую кватэру ў цэнтры, аформілі яе на вашу нявесту, вы ж бязмерна давяралі ёй, астатнія пакінулі ёй жа, і зноў пайшлі ў плаванне. Усе свае заробкі вы дасылалі нарачонай. Але вось вы неўзабаве вярнуліся. Толькі на гэты раз на месяц раней. Пэўна, вы адчувалі нешта неасэнсаванае, нейкую небяспеку, пагрозу. Хіба не так? Вы ж нават не паведамілі сваёй нявесце пра тое, што накіроўваецца дамоў? Хацелі зрабіць ёй прыемны сюрприз?

Але вось вы дома. Раніца. Вы ўваходзіце ў пад'езд, падымаецца па лесвіцы. Ключ пры вас. Вы адчыняеце дзвёры і ціхенька ўваходзіце. Тое, што вы бачыце, прымушае вас насцярожыцца. Паўсюдна мужчынская вонратка ўперамешку з жаночай. Чамаданы, сумкі. На стале — білеты на самалёт. Тут жа і дакументы. Яго зваць Ашот. Кватэра ўжо прададзеная, заўтра яны высяляюцца і вылятаюць на яго радзіму. Вы па-ранейшаму бязгучна ідзяце да спальні, прыадчыняеце дзвёры і бачыце ў ложку абаіх. Яны спяць. Той, каго завуць Ашот, — невялікі, жу-

каваты, увесь парослы чорнай шчэццю, вам нават становіща чамусьці крыўдна і агідна. Вы адступаеце на кухню і вяртаецеся з нажом. Далей ужо банальна: ідзе разборка і яе наступствы. У арміі вы навучыліся выдатна валодаць халоднай зброяй, нож і ў плаванні быў для вас асноўным інструментам. Так? Гаварыце!

Следчы Локас змоўк у чаканні.

— У мяне алібі. Я вярнуўся значна пазней.

— Вось як? А калі вас нехта бачыў менавіта ў той дзень?

— Не бярыце на pont, — груба сказаў паддопытны Крат, але з ледзь улоўнай ноткай трывогі. — У вас, дарэчы, шалёная фантазія.

— Я даю вам хвіліну, — патрабаваў следчы Локас. — Пачнём гаварыць праўду?

Ён утаропіўся ў зняволенага і змоўк у чаканні.

— А вось вы — вы хацелі б пражыць сваё адзінае жыццё, а запаснога ж — няма, у якасці жука-чарнаглёлкі? — замест адказу спытаў паддопытны Крат.

— Хоць я і не ў праве адказваць на вашы пытанні, але я адкажу. Вядома, не. Але ж вы вінаватыя не ў гэтым, а ў tym, што парушылі закон.

— Дакажыце.

— І вельмі хутка. Але я даю вам шанц.

— Гэта вы пра чыстасардэчнае прызнанне? Не, грамадзянін начальнік, на лоха вы мяне не развядзеце.

— Што ж, угарворваць — не мая справа. Да сустрэчы.

— Бывайце.

Следчы Локас націснуў кнопкі, і паддопытнага павялі ў камеру.

Застаўшыся адзін, следчы Локас доўга сядзеў за столом, зредку адказваў на тэлефонныя званкі і думаў. Урэшце рэшт ён упершыню аказаўся перад дылемай: знізіць вартасць жыцця чалавека, які толькі што сядзеў перад ім, амаль да нуля, ці нааадварот даць яму надзею. Жук-чарнацёл-

ка. Следчы раптам уявіў сябе ў такой жа сітуацыі і адчуў непрыемную трывогу на душы і няўпэўненасць. Ён, як і яго паддопытны, таксама быў малады, сустракаўся з дзяўчынай і неўзабаве таксама збіраўся ажаніцца. Але, меркаваў ён, ці можна быць упэўненым у tym, што так хістка і ненадзейна ў рэальнасці навокал яго, якая таксама адносная, як і мараль?

Следчы Локас адкрыў сейф і выцягнуў дапаўняльную документацыю да справы часова зняволенага Крата, знайшоў і паклаў на стол перад сабой тое, што дагэтуль прытрымліваў, як асноўны доказ: пісьмовае сведчанне аднаго з суседзяў нявесты паддопытнага: некалькі сказаў на адной старонцы. Гэтымі некалькімі сказамі стary пенсіянер ушчэнт разбіваў алібі Крата. Ён сцвярджаў, што бачыў Крата ў пад'ездзе якраз у дзень забойства, хаця апошні ўпартка настойваў на tym, што з'явіўся ў горадзе на некалькі дзён пазней. Гэтае сведчанне, якое ляжала цяпер на стале і было той казырнай картай, якая магла ці знішчыць яго паддопытнага ці наадварот, вызваліць, калі не даць яму ходу.

Следчы Локас зноў перачытаў ліст. Якраз суткі таму старога, які сведчыў супраць паддопытнага Крата, разбіў інсульт. Спаралізаваны, ён цяпер ляжаў у бальніцы, і шматлікія яго сваякі, пэўна, рыхтаваліся да непазбежнага. Ён ужо нічога не здолее сказаць, — меркаваў следчы Локас: ні пацвердзіць, ні абвергнуць. Толькі гэтая яго паперка, байдай, здолее.

Следчы Локас думаў. Былая нявеста Крата і яе сужыцель — мёртвыя. Іх ужо не ажывіць. Нават калі засудзіць гэтага Крата па максіму. Што з таго, калі ён, Крат, альбо загіне на зоне, альбо праз дзесяць-пятнаццаць год вернеца старым інвалідам з туберкулёзам у апошній стадыі? З іншага боку, што добрага ў tym, калі на ім, следчым глушцом павісне нераскрытая справа? Тады зняволенага Кра-

та трэба будзе неўзабаве вызваліць праз недаказанасць. А закон?

Жук-чарнацёлка...

Следчы Локас выцягнуў з пачкі цыгарэту, да-
паліў яе да палавіны, кінуў у попельніцу, а потым,
павагаўшыся, сунуў туды ж ліст старога і пstryк-
нуў запальнічкай.

«Над жыццём няма суддзі», — раптам успом-
нілася яму.